

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Magdalena Nergården

Ett moderligt ansvar

Om moderbolags ansvar för förorening
orsakad av dotterbolags verksamhet
- med analys av MÖD 2013:28

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Peter Gottschalk

Termin: HT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Avgränsning	6
1.4 Metod och material	6
1.5 Forskningsläge	7
1.6 Disposition	8
2 MODERBOLAGETS ANSVAR SOM VERKSAMHETSUTÖVARE	9
2.1 Allmänt om efterbehandlingsansvar	9
2.2 Principen om att förorenaren betalar	10
2.3 Begreppet verksamhetsutövare	11
3 MODERBOLAGETS ANSVAR GENOM ANSVARSGENOMBROTT	14
3.1 Allmänt om ansvarsgenombrott	14
3.2 Ansvarsgenombrottets inträde på miljörättsarenan	15
3.2.1 Mer om Aktiebolagskommitténs slutbetänkande	17
3.2.2 Mer om miljöansvarsutredningens förslag	18
4 MÖD 2013:28	20
4.1 Bakgrund	20

4.2 Mark- och miljööverdomstolens domskäl	22
5 SLUTSATSER OCH ANALYS	23
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	27
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	29

Summary

The purpose of this study is to explore the extent to which a parent company can be held liable for pollution caused by subsidiaries. The study focuses particularly to illustrate the difficulties in applying the concepts of *operator* and *piercing the corporate veil* to corporate group relationships.

Furthermore, the purpose of this study is to examine whether these concepts are adequate or if there are indicators of a need for change in the law. The problem is analyzed by means of current law, legislative history and recent case law in this area.

The study addresses two basic branches of law; environmental law and corporate law. The section on corporate law focuses on the prospects for *piercing the corporate veil* in order to hold a parent company responsible for environmental pollution caused by its subsidiaries. The relevant regulations are found in Chapters 1 § 3 of the Companies Act and the general legal principle of *piercing the corporate veil*. On the section of environmental law, *operator* in Chapters 10 § 2 of the Environmental Code and the internationally recognized *polluter pays principle* will be in focus.

In order to answer the previous issues presented in this study a recent delivered judgment of the Land and Environment Court of Appeal is analyzed. The judgment, concerning a parent company's responsibility for its subsidiary's environmental damage, is of interest both from an environmental law and corporate law perspective. Several critics have criticized the judgement for being a case of *piercing the corporate veil* and could have far-reaching consequences on the fundamental principles of company law. One example is the principle of limited liability, which means that shareholders in a company do not risk more than the invested capital. Since the legislature has repeatedly chosen not to regulate the passing of responsibility from the subsidiaries to the parent company, the decision of the Land and Environment Court of Appeal will play a major role in the future.

The judgement leaves, however, several questions unanswered and the rules on how responsibility for contaminated sites should be allocated remain unclear, leading to uncertainty for the operators involved, a negative investment climate and ineffective remediation work due to long court proceedings. The legislature must therefore clarify the law in order to achieve faster and more efficient judgements. Clarifying legislation such as the introduction of a legal definition of the term *operator* in Chapters 10 § 2 of the Environmental Code would secure business capital, simplify the rules of environmental responsibility as well as contribute to faster and more efficient processes relating to environmental liability.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att belysa på vilka grunder moderbolag kan hållas ansvariga för föroreningar som orsakats av dotterbolags verksamhet. Särskilt fokus ligger på att utreda institutet verksamhetsutövare respektive ansvarsgenombrott samt deras tillämpning på förhållandet moder-/dotterbolag. Därutöver att granska om dessa grunder är tillräckliga eller om det finns indikatorer på behov av en lagändring. Problematiken analyseras med hjälp av lagtext, förarbeten och de senaste rättsfallen på området.

Uppsatsen tangerar två grundläggande svenska rättsområden; miljö- och associationsrätt. Associationsrättsligt fokuserar uppsatsen på villkor för att aktiebolag i egenskap av ägare av ett annat aktiebolag kan hållas ansvarigt för föroreningar i enlighet med miljörättsliga regler. De relevanta bolagsrättsliga reglerna som behandlas i uppsatsen är 1 kap 3 § aktiebolagslagen om aktieägarnas begränsade personliga betalningsansvar samt den bolagsrättsliga principen om ansvarsgenombrott. På miljöområdet ligger fokus på den internationellt erkända principen om att förorenaren betalar samt institutet verksamhetsutövare i 10 kap 2 § miljöbalken.

För att besvara i vilket utsträckning ett moderbolag kan bli ansvarigt behandlar uppsatsen särskilt en dom från mark- och miljödomstolen. Domen som rör ett moderbolags ansvar för sitt helägda dotterbolags miljöskador är intressant både ur miljö- och associationsrättsliga aspekter. Flera kritiker har, sedan avkunnandet av domen år 2013, framfört att domstolen i realiteten medgett ett ansvarsgenombrott och menar att avgörandet kan få långtgående konsekvenser på associationsrättens område. Då lagstiftaren vid upprepade tillfällen valt att inte reglera ansvarsförskjutning från dotter- till moderbolag kan avgörandet från Mark- och miljööverdomstolens, som sista instans för miljömål, komma att spela en stor roll för framtiden.

Avgörandet lämnar dock flera frågor obesvarade och miljöbalkens regler om hur ansvaret för förorenade områden ska fördelas förblir oklart. Detta leder till oförutsebarhet för de inblandade aktörerna, ett försämrat investeringsklimat och ett ineffektivt saneringsarbete till följd av långa domstolsprocesser.

Reglerna bör klargöras för att uppnå snabbare och effektivare handläggningar. Långsiktiga politiska beslut i form av klargörande lagstiftning såsom införande av en legaldefinition av verksamhetsutövarbegreppet skulle leda till trygghet inom näringslivet gällande investeringar, tydligare ansvarsregler på miljöområdet samt snabbare och effektivare processer om ansvar för efterbehandlingsåtgärder.

Förord

”When the last tree has been cut down, the last fish been caught, the last river been poisoned, only then will we realize that one cannot eat money”

Indianskt ordspråk.

I detta förord vill jag tacka min handledare Peter Gottschalk som kommit med positiv uppmuntran och feedback under uppsatsens gång.

Jag vill även passa på att uppmärksamma mina kloka föräldrar, Margit och George Nergården, som otröttligt passat upp mig, lagat mat och kokat kaffe - allt medan jag suttit undangömd med förarbeten och rättsfall. Särskilt tack till min älskade mamma, som utöver allt jag redan nämnt har korrekturläst uppsatsen och bidragit med värdefulla synpunkter.

Tack för att du alltid ställer upp

Lund 7 januari 2015.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Under det senaste seklet har Sverige utvecklats till ett framstående industriland. Utvecklingen har bidragit till ökat välbefinnande men det finns även en baksida: industrialiseringen har efterlämnat ett stort antal förorenade områden. Giftiga ämnen finns kvar i mark, yt- och grundvatten, byggnader och anläggningar och utgör en risk för människors hälsa och miljö. Idag finns det omkring 80 000 potentiellt förorenade områden i Sverige. Uppskattningsvis är 1 220 av dessa områden så allvarligt förorenade att de bedöms som riskklass 1-områden.¹

Vem som är ansvarig för de reparativa åtgärder som krävs för att efterbehandla dessa områden regleras i 10 kap 2 § miljöbalk (1998:808) där ansvaret primärt tillfaller verksamhetsutövaren enligt principen om att förorenaren betalar, det vill säga den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningskada. Sekundärt kan även markägare, som huvudregel vid förvaringsfall, bli ansvarig för uppkommen föroreningskada på fastighet i dennes ägo.² I de fall då ingen verksamhetsutövare eller markägare kan hållas ansvarig är stat eller kommun ytterst ansvarig att med skattemedel bekosta nödvändiga efterbehandlingsåtgärder.

I dagsläget saknar flertalet av riskklass 1-områdena i Sverige ansvarssubjekt för de nödvändiga efterbehandlingsåtgärder som krävs för att eliminera risk för människors hälsa och miljö.³ Alltsedan miljöbalkens införande i slutet av 1990-talet har möjlighet för utökad ansvarsutkrävande diskuterats, kommittéer har tillsatts och ny praxis har utvecklats. En särskilt omdebatterad fråga gäller ett moderbolags efterbehandlingsansvar av förorenade områden orsakade av ett dotterbolags verksamhet.

År 2013 prövades frågan av Mark- och miljööverdomstolen.⁴ Domstolen valde att utvidga kretsen aktörer som kan anses vara verksamhetsutövare på ett sätt som har stora likheter med den bolagsrättsliga principen om ansvarsgenombrott, vilket innebär att aktieägare får ett personligt betalningsansvar för bolagets förpliktelser i motsats till huvudregeln i 1 kap. 3 § aktiebolagslag (2005:551) som

---

¹ Förslag till etappmål för efterbehandling av förorenade områden 2013, s 19.

² 10 kap 3 § miljöbalken.

³ Rosén 2014, s. 7.

⁴ MÖD 2013:28.

föreskriver ett begränsat personligt betalningsansvar för aktieägarna. Då praxis i svensk rätt används som vägledning i bedömningar där lag och förarbeten är otillräckliga och Mark- och miljödomstolen är sista instans för miljömål, kan avgörandet komma att spela en stor roll i framtiden. Har domstolen genom avgörandet i praktiken fastställt ett miljörättsligt undantag från den bolagsrättsliga principen om aktieägarnas begränsade personliga betalningsansvar?

1.2 Syfte och frågeställning

Det huvudsakliga syftet med denna uppsats är att belysa och analysera problematiken med tillämpning och tolkning av de miljörättsliga ansvarsreglerna för förorenade områden när ett koncernförhållande föreligger. Bolagsrättsligt innebär detta att jag kommer fokusera på villkoren för att ett aktiebolag i egenskap av ägare av ett annat aktiebolag ska kunna hållas ansvarig för föroreningar i enlighet med miljörättsliga regler och ny praxis på området. De relevanta bolagsrättsliga reglerna är 1 kap 3 § aktiebolagslagen om aktieägarnas begränsade personliga betalningsansvar samt den bolagsrättsliga principen om ansvarsgenombrott.

På miljöområdet kommer jag koncentrera mig på principen om att förorenaren betalar samt institutet verksamhetsutövare i 10 kap 2 § miljöbalken. De miljörättsliga reglerna är inte begränsade till att omfatta ansvar för specifika aktörer, till exempel aktiebolag eller koncerner, utan utkräver under samma villkor ansvar för alla typer av aktörer. Av det skälet har jag valt att kortfattat även behandla ansvarets generella utformning.

Uppsatsen utgår från följande frågeställning:

- *På vilka grunder kan ett moderbolag hållas ansvarig för föroreningsskador orsakade av dotterbolagets verksamhet?*
- *Är dessa grunder tillräckliga eller finns indikatorer på behov av en lagändring?*

Då instituten verksamhetsutövare och ansvarsgenombrott är två ämnen som tidigare flitigt behandlats i både artiklar och uppsatser på grund av deras komplexa tillämpningsproblematik kommer jag för att besvara frågan ovan framför allt ta avstamp i avgörandet från 2013 i Mark- och miljööverdomstolen för att analysera huruvida ett förtydligande, eller en utveckling, av reglerna för ansvarsutkrävande inom koncernförhållanden på miljörättsområdet har skett. Uppsatsen ämnar alltså inte vara uttömmande vad gäller tidigare praxis och doktrin som generellt behandlar instituten verksamhetsutövare och ansvarsgenombrott.

1.3 Avgränsning

Så som tidigare nämnts är uppsatsens huvudsakliga syfte att undersöka spelreglerna för ansvarsutkrävande när ett koncernförhållande är för handen. Koncessionsnämnden för miljöskydd⁵ har i ett avgörande från 1996 slagit fast att ansvar inte kan utkrävas av ett moderbolag för verksamhet som dotterbolag bedrivit så länge dotterbolaget fortsatt existerar.⁶ Uppsatsen riktar därför in sig på förutsättningarna att utkräva ansvar från en juridisk person för dotterbolagets verksamhet efter att dotterbolaget likviderats eller gått i konkurs. Det är således möjligheten att hålla aktieägare i form av ett moderbolag ansvarigt som är i fokus.

Det valda ämnet för denna uppsats korsar flera rättsområden, både miljö rätt och associationsrätt. Uppsatsens utgångspunkt är primärt miljö rättslig och de civilrättsliga delarna i uppsatsen gör inte anspråk på att vara uttömmande. I den civilrättsliga delen har istället fokus lagts på de ansvarsregler och den praxis som behövts för att besvara ovan formulerade frågeställning.

1.4 Metod och material

Då syftet med denna uppsats tar sin utgångspunkt i att fastställa gällande rätt har jag i uppsatsen valt att utgå från traditionell rättsdogmatisk metod, som förenklat innefattar bearbetning av rättskällorna. Trots att rättsdogmatisk metod troligtvis är den metod som flitigast används inom juridisk forskning är den inte helt okomplicerad i sitt tillämpningsområde. Vad innebär gällande rätt och vilka är rättskällorna som ska bearbetas? De klassiska rättskällorna som behandlas är lag, förarbete, praxis och doktrin, varav de två första *skall* behandlas, praxis *bör* behandlas och doktrin *får* behandlas.⁷

Det valda uppsatsämnet saknar dock i stor utsträckning lagstöd då definitionen av verksamhetsutövare i 10 kap 2 § miljöbalken är långt ifrån uttömmande och institutet ansvarsgenombrott inte finns reglerat i lag. För att besvara frågeställningen har istället förarbeten och praxis getts ökad relevans. Avsaknad av uttömmande lagreglering kan ses som en svaghet i val av uppsatsämne och utförande, då detta är den mest auktoritativa

---

⁵ Statlig myndighet som fastställde de miljökrav som skulle gälla för mer omfattande miljöfarlig verksamhet. Myndigheten upphörde år 1999 i och med miljöbalkens inträdande och ersattes av Mark- och miljödomstolen.

⁶ KN B 100/96.

⁷ Sandgren 2007, s 36.

rättskällan. Med detta som utgångspunkt har jag sökt hålla ett kritiskt förhållningssätt gentemot doktrin som diskuterar lagstiftarens bakomliggande motiv att lämna frågan oreglerad utöver vad lagstiftaren själv uttryckt i förarbeten.

Framställningen som följer är alltså rättsvetenskaplig och bygger huvudsakligen på bearbetning av förarbeten och praxis. Vad gäller litteratur har jag på associationsrättens område använt mig av grundläggande aktiebolagsrättslig litteratur, vilka behandlar aktieägares begränsade personliga ansvar och de grundläggande reglerna för koncerner. Värdefull litteratur för mig på området har varit *Aktiebolagets grundproblem* av Samuelsson och Bergström som utöver att ha uppfriskat mitt minne på har bidragit till en grundläggande förståelse och ett ökat intresse för de associationsrättsliga frågeställningarna. På miljöområdet har jag som grundläggande litteratur främst använt mig utav *Den svenska miljörätten* av Michanek och Zetterberg. Liksom *Aktiebolagets grundproblem* används *Den svenska miljörätten* som kurslitteratur på juristprogrammet i Lund.

Utöver dessa två grundläggande böcker har jag främst tagit del av material som behandlar min frågeställning explicit, mestadels i form av rättsvetenskapliga artiklar publicerade i juridiska tidskrifter. Jan Darpö, professor i miljö rätt liksom Torsten Sandström, professor i civilrätt med särskild inriktning på aktiebolagsrätt, har båda författat material som har varit av stort intresse för min uppsats. En aktör som särskilt stimulerat till läsning är Kristina Forsbacka, jurist med spetskompetens inom energi- och miljö rätt, som publicerat en rad artiklar om ansvarsfrågor i miljö rätten i flera större juristtidningar samt även flera debattartiklar rörande miljö rättsligt ansvar.

1.5 Forskningsläge

De miljö rättsliga reglerna för ansvarsutkrävande har flitigt diskuterats i doktrin men även i populärvetenskapliga artiklar. Institutet verksamhetsutövare har på grund av sin flerdelade definition lett till stort huvudbry för jurister runtom i Sverige. Likaså har ansvarsgenombrott diskuterats fram och tillbaka. Näringslivets tveksamma inställning till att inskränka aktieägarnas begränsade personliga betalningsansvar som är en grundsten i dagens ekonomi har ställts mot den internationella utvecklingen för ett stärkt miljö skydd.

Uppsatsens syfte är inte att uttömmande behandla instituten verksamhetsutövare eller ansvarsgenombrott, utan endast att kortfattat belysa den komplexa tillämpningsproblematik som finns då de miljö- och associationsrättsliga principerna hamnat i konflikt med varandra.

Uppsatsens värde ligger istället i analysen av hur avgörandet från Mark- och miljööverdomstolen från 2013 förändrat rättsläget. Domen har uppmärksammats flitigt sedan sin tillkomst, framför allt i juridiska byråers nyhetsbrev till sina klienter om eventuellt förändrade spelregler för de som bedriver verksamhet i koncern, samt varnande uppmaningar att domens verkningar i förlängningen kan ge upphov till ansvarsgenombrott även för fysiska personer som ensamma aktieägare i bolag. Mer ingående rättsvetenskapliga utredningar om ett eventuellt förändrat rättsläge är dock få varför uppsatsen ändå har ett nyhetsvärde.

1.6 Disposition

Kapitel 2 behandlar moderbolagets ansvar som verksamhetsutövare för föroreningar orsakade av dotterbolagets verksamhet. Kapitlet innehåller en kort redogörelse av miljöbalkens ansvarsregler för efterbehandlingsåtgärder och behandlar även principen om att förorenaren betalar och dess tillämpning i svensk rätt. Det tredje kapitlet behandlar moderbolagets ansvar för föroreningar orsakade av dotterbolaget genom ansvarsgenombrott. Institutet ansvarsgenombrott förklaras och en mer ingående redogörelse av ansvarsgenombrottets inträde på miljörettens område ges. Kapitel 4 redogör för senaste praxis på området, MÖD 2013:28 i vilket både ett moderbolags ansvar som verksamhetsutövare och genom ansvarsgenombrott kommenteras. I kapitel 5 förs en sammanfattande diskussion om ansvarsgrunderna samt om huruvida en lagändring behövs. Avslutningsvis presenteras några slutsatser som avrundar uppsatsen.

2 Moderbolagets ansvar som verksamhetsutövare

2.1 Allmänt om efterbehandlingsansvar

I förbindelse till miljöbalkens införande antog riksdagen 15 stycken miljö kvalitetsmål för Sverige.⁸ Tillsammans med miljöbalkens övergripande syfte och ändamål att främja hållbar utveckling utgör miljö kvalitetsmålen grunden för den svenska miljöpolitiken.⁹ Ett av de mest omfattande miljö kvalitetsmålen är *Giftfri miljö*, som i grova drag innebär att miljöföroreningar som skapats av samhället inte ska hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Det främsta medlet för att uppnå detta miljö kvalitetsmål är miljöbalkens bestämmelser om efterbehandlingsansvar för förorenade områden.¹⁰

Miljöbalkens grundläggande bestämmelser gällande efterbehandlingsansvar återfinns huvudsakligen i 2 kap. och 10 kap. Bestämmelserna i 2 kap. är gemensamma för samtliga verksamheter och åtgärder som faller inom miljöbalkens tillämpningsområde och innehåller allmänna hänsynsregler. Dessa innebär bland annat att skadeförebyggande åtgärder och försiktighetsmått ska iakttas av var och en så snart det kan befaras att skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön kan uppkomma.¹¹ Kraven som framkommer i 2 kap. balanseras av en skälighetsavvägning, bestämmelserna gäller i den utsträckning som det inte kan anses orimligt att uppfylla dem.¹² En central hänsynsregel är avhjälpanderegeln, som innebär att alla som bedriver eller har bedrivit en verksamhet som påverkar miljön ansvarar enligt 2 kap 8§ miljöbalken för att eventuella skador eller olägenheter avhjälpas i skälig omfattning. Redan bland hänsynsreglerna, som gäller för var och en, finns alltså ett ansvar för skadad miljö stadgat vilket antyder avhjälpandefrågans omfattande betydelse.

I 10 kap. återfinns de specifika bestämmelserna för avhjälpande av förorening. Grundprincipen innebär att den som orsakat skadan ska betala för nödvändiga efterbehandlingsåtgärder, verksamhetsutövaren svarar

---

⁸ Prop. 2000/01:130 s 1.

⁹ 1 kap 1 § 1 st miljöbalken.

¹⁰ Prop. 2000/01:130, s 58.

¹¹ 2 kap 3 § miljöbalken.

¹² 2 kap 7 § miljöbalken.

alltså som förorenare och bär ansvaret i första hand.¹³ Bestämmelsen tar sikte på situationer då föroreningen är ett faktum. Om en verksamhet istället riskerar att orsaka förorening, eller då en förorening förvaras på en fastighet omfattas situationen inte av det reparativa ansvaret i 10 kap. Mer ingående resonemang om innebörden av verksamhetsutövaransvaret kommer att föras under avsnitt 2.3.

Efterbehandlingsansvaret är som huvudregel solidariskt, vilket innebär att om flera verksamhetsutövare är ansvariga för föroreningen kan kravet på efterbehandling riktas mot var och en av de ansvariga.¹⁴ Ansvaret är inte föremål för preskription, reglerna har dock begränsats i tid genom särskilda övergångsbestämmelser när miljöbalken infördes. Reglerna är endast tillämpliga på verksamheter vars faktiska drift pågick efter den 30 juni 1969.¹⁵

2.2 Principen om att förorenaren betalar

Principen om att den som orsakar skada ska betala för återställandet är grundläggande inom miljöretten. Principen, som internationellt kallas *polluter pays principle*, presenterades första gången år 1972 av OECD.¹⁶ Principen hade då till syfte att eliminera konkurrenshinder mellan olika stater genom att införa samma konkurrensförutsättningar mellan företag oavsett vilken stat de bedrev sin verksamhet i. Genom att kostnader som var hänförliga till föroreningsskador lades på producenten reflekterades detta i priset på de produkter vars tillverkning orsakade föroreningen. Principen var främst en lösning på hur samhällskostnader skulle fördelas mellan fler aktörer.¹⁷ I den internationella överenskommelsen från FN-sammanträdet i Rio de Janeiro från 1992 befastes principen även på miljörettens område.¹⁸ Principen har sedan dess även fått genomslag inom EU-rätten och finns stadgad i flera grundläggande rättsakter.¹⁹ Vilka i sin tur ligger till grund för

---

¹³ 10 kap 2 § miljöbalken.

¹⁴ 10 kap 6 § miljöbalken.

¹⁵ 10 kap 4 § miljöbalken och 8 § lag (1998:811) om införande av miljöbalken.

¹⁶ *Recommendation of the Council on Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies* [C(72)128] 1972, s 1172, punkt 4.

¹⁷ *Environmental principles and concepts* 1995, s 12.

¹⁸ *The Rio Declaration on Environment and Development* 1992, principle 16.

¹⁹ *Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt* (konsoliderad version): 2008/C 115/01, art 191 2p.

ett flertal miljödirektiv, bland annat miljöansvarsdirektivet²⁰ som kommer att behandlas under avsnitt 3.2.

Precis som de centrala miljörettsliga principerna regleras principen om fri rörlighet i Fördraget om Europeiska Unionens funktionssätt. Detta innebär att flera av de särskilda rättsakterna är marknadsinriktade i första hand även om de rör miljöfrågor vilket i sin tur kan leda till konflikter mellan de olika intressena.²¹ Liknande konflikter uppstår på nationell nivå, avvägningar mellan olika intressen ligger ofta till grund för politiska beslut. Lagstiftaren måste avväga marknadsintressen mot miljöintressen. I grova drag innehåller principen följande avvägningar:

- En preventiv skyldighet: förorenaren ska vidta de åtgärder som behövs för att skydda miljön.²²
- Ett reparativt ansvar: förorenaren har ansvar gentemot enskilda och det allmänna att kompensera eller åtgärda den miljöskada som uppkommit.²³
- Konkurrensneutralitet: förorenaren ska inte kunna konkurrera genom att bedriva sin verksamhet i en stat med lågt ställda miljökrav.²⁴
- En tidsmässig dimension: dagens generation av förorenare ska inte få förstöra den miljö och de förutsättningar som morgondagens generation ska leva i.²⁵

2.3 Begreppet verksamhetsutövare

När föroreningen är ett faktum är det av största vikt att fastställa vem som orsakat skada för att kunna utkräva ansvar, enligt principen om att förorenaren betalar. Principen utlämnar dock vilka aktörer som kan vara förorenare samt vad som sker då det inte finns något ansvarssubjekt.

Enligt miljöbalken är adressat för krav på avhjälpande av föroreningar enligt huvudregeln verksamhetsutövaren, det vill säga den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningsskada eller allvarlig miljöskada.²⁶ Mer ingående

---

²⁰ Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/35/EG av den 21 april 2004 om miljöansvar för att förebygga och avhjälpa miljöskador, EUT L 143/56.

²¹ Michanek, Gabriel & Zetterberg, Charlotta 2012, s 83.

²² 2 kap 2-3 §§ miljöbalken.

²³ 2 kap 8 § och 10 kap 2 § miljöbalken.

²⁴ Darpö 2001, s 39.

²⁵ 1 kap 1 § miljöbalken.

²⁶ 10 kap 2 § miljöbalken.

är begreppet inte beskrivit, varken i lagtext eller förarbetet.²⁷ Detta leder inte alltför sällan till att situationer uppstår där det är svårt att bedöma vilken juridisk eller fysisk person som är att betrakta som verksamhetsutövare. Vägledning får då hämtas av den praxis som har vuxit fram.

Ett av de principiella avgörandena från Mark- och miljööverdomstolen är ett avgörande från 2005.²⁸ Målet rörde vem som var verksamhetsutövare vid en återvinningsstation och därmed bedrev miljöfarlig verksamhet som orsakat skada. I verksamheten var SITA och fem materialbolag involverade. SITA, som var uppdragstagare till de fem materialbolagen, hade iordningställt platsen samt ansvarade för att söka relevanta lov och tillstånd. Domstolen bedömde att SITA besatt både den faktiska och rättsliga möjligheten att vidta åtgärder mot störningar och olägenheter och därför skulle anses som ansvarig verksamhetsutövare, att det fanns en uppdragsgivare ändrade inte bedömningen. Att någon utför en åtgärd på uppdrag av någon annan, hindrar alltså inte att denne är att se som självständigt ansvarig.²⁹ Vid införandet av miljöansvarsdirektivet i svensk rätt valde regeringen att inte utvidga det svenska verksamhetsutövarbegreppet med motivering att definitionen av verksamhetsutövare, så som i Mark- och miljööverdomstolens dom från 2005, är förenlig med direktivet.³⁰ Omständigheterna i det enskilda fallet är alltså avgörande för vem som är att anses som verksamhetsutövare, men generellt kan sägas att det är den som har faktisk och rättslig möjlighet att ingripa för att vidta åtgärder mot störningar och olägenheter.

Begreppet verksamhetsutövare diskuterades även i ett rättsfall från 2010 vilket handlade om tillsyn av en skidbacke uppbyggd av avfallsmassor. Inblandade aktörer var Friluftsförbundet och ett bolag som friluftsförbundet gett i uppdrag att utjämna tippmassor. Underinstanserna ansåg att bolaget som uppdragstagare var att ansvara som verksamhetsutövare medan Mark- och miljödomstolen i sin tur ändrade underinstansernas avgöranden med motivering att friluftsförbundet var ansvarigt för att anmäla verksamheten, bolaget kunde å sin sida inte påverka eller kontrollera de villkor som gällde, bolaget hade på så sätt inget inflytande över verksamhetens utförande. Att bolaget hade ett ekonomiskt intresse i verksamheten tillmättes ingen betydelse. Bolaget ansågs inte ha den faktiska och rättsliga möjligheten att vidta åtgärder mot störningar och

---

²⁷ Prop. 1997/98:45, s 361.

²⁸ MÖD 2005:64.

²⁹ *Efterbehandlingsansvar: en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis* 2012, s 22.

³⁰ Prop. 2006/07:95, s 57.

olägenheter och var alltså inte att betrakta som verksamhetsutövare.³¹

En typsituation då ansvarsfrågan blir bekymmersam är den rent bolagsrättsliga problematiken, då ett moderbolag ska hållas ansvarigt för ett dotterbolags verksamhet.³² Vid koncernförhållanden kan en sådan situation uppstå när det är oklart vem som ska betraktas som verksamhetsutövare. Då situationen inte finns reglerad i lag och praxis behandlar situationen mycket sparsamt måste ledning sökas på annat håll. I en sådan situation kan enligt Naturvårdsverket viss vägledning hämtas från *lag (1999:381) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor*.³³ I vilken den som är överordnat ansvarig för en verksamhet eller har rätt att fatta ekonomiska beslut om verksamhetens drift, vid sidan av den som faktiskt bedriver verksamheten, är att betrakta som verksamhetsutövare och därmed kan hållas offentlighetsrättsligt ansvarig för miljöskyddsåtgärder.³⁴ Bestämmelsen bör dock få begränsat genomslag i koncernförhållanden, då ett moderbolag sällan vid sidan av det dotterbolag som faktiskt driver verksamheten har ett så direkt inflytande över dotterbolagets verksamhet att moderbolaget ska betraktas som verksamhetsutövare och på så sätt göras ansvarig för efterbehandlingsåtgärder.³⁵ Principen om att förorenaren betalar är fortsatt vägledande för om ett moderbolag kan hållas ansvarigt för skada orsakad av dotterbolagets verksamhet. Det rör sig sålunda inte om ett specialfall, utan i högsta grad om huruvida moderbolagen kan anses falla in under verksamhetsutövarbegreppet som det definieras idag.

---

³¹ MÖD 2010:23.

³² Darpö 2001, s 65.

³³ *Efterbehandlingsansvar: en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis* 2012, s 23f.

³⁴ 2 § 6 st lag (1999:381) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor; *Verksamhetsutövare: varje fysisk eller juridisk person som driver eller innehar en verksamhet eller anläggning eller som på annat sätt har rätt att fatta avgörande ekonomiska beslut om verksamhetens eller anläggningens tekniska drift. Om flera verksamheter med en gemensam ägare är samlokaliserade, skall dessa anses som en enda verksamhet och den gemensamma ägaren som verksamhetsutövare.*

³⁵ *Efterbehandlingsansvar: en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis* 2012, s 24.

3 Moderbolagets ansvar genom ansvarsgenombrott

3.1 Allmänt om ansvarsgenombrott

Institutet ansvarsgenombrott

Det främsta kännetecknet för aktiebolagsformen är att aktieägarna inte är personligen ansvariga för bolagets skulder, vilket regleras i 1 kap.

3 § aktiebolagslagen och gäller oavsett om ägaren är en fysisk eller en juridisk person, t.ex. ett moderbolag. Detta innebär att en fordringsägare är hänvisad till att söka betalning för sina fordringar ur bolagets tillgångar. Saknar bolaget tillgångar, har försatts i konkurs eller trätt i likvidation har fordringsägaren att söka betalning enligt konkursrättsliga bestämmelser.

En fordringsägare har emellertid, i undantagsfall, möjlighet att erhålla skadestånd direkt av en aktieägare i de fall då aktieägaren gjort sig skyldig till en brottslig handling eller medverkat till en överträdelse av aktiebolagslagen eller av bolagsordningen.³⁶ Utöver detta finns ytterligare ett undantag, ansvarsgenombrott, som är en oskriven associationsrättslig genombrottsregel som kan tillämpas även då inget direkt vållande kan påvisas.³⁷ Ansvarsgenombrott innebär såvida att en domstol tillåter, i strid mot den aktiebolagsrättsliga principen, att aktieägare personligen görs ansvariga för bolagets förpliktelser trots att de inte överträtt någon regel i aktiebolagslagen eller brustit i någon förpliktelse gentemot bolaget.³⁸

Det första renodlade avgörandet gällande ansvarsgenombrott är NJA 1947 s 647, i vilket en markägare vände sig till ett bolags aktieägare och krävde ersättning för skador som bolagets verksamhet hade orsakat. Högsta domstolen dömde ägarna att solidariskt svara för ersättningsanspråket med motivering att bolaget var *underkapitaliserat*, att bolaget *saknade eget affärsmässigt syfte* samt att bolaget *inte utövade någon självständig verksamhet eller förvaltning*.

År 2014 kom ytterligare ett viktigt avgörande från Högsta domstolen, i vilket två bolagsmän bakom ett underfinansierat processbolag fick bära ett personligt betalningsansvar för den vinnande motpartens processkostnader.³⁹ Domen konkretiserar i själva verket inte vidare

---

³⁶ Bergström, Clas & Samuelsson, Per, 2012, s 212.

³⁷ Bergström, Clas & Samuelsson, Per, 2012, s 210.

³⁸ Prop. 2006/07:95, s 100.

³⁹ HD T 2133-14.

innehållet i ansvarsgenombrottsprincipen utan ramar in typsituationer då ansvar mot en aktieägare kan göras gällande i strid mot den associationsrättsliga principen om aktieägarnas begränsade betalningsansvar. Domstolen behandlar alltså inte ansvarsgenombrott som en särskild rättsfigur utan framhåller att genombrottsregeln är ett samlingsbegrepp för en rad olika grunder på vilka aktieägare kan hållas ansvariga. Ansvarsgenombrott kan göras gällande genom den oskrivna genombrottsregeln som befästes i NJA 1947 s 647, genom att den verksamhet som bedrivs i bolagets namn i själva verket är att anse som bedriven av aktieägaren själv samt genom att allmänna rättsprinciper om utomobligatoriskt skadeståndsansvar tillskriver aktieägaren ansvar för skada som föranletts av bolagets verksamhet.⁴⁰ Domstolen öppnar upp för flera möjliga förklaringar vilket kan ha argumentationsvärde i framtida ansvarsgenombrottsprocesser.

Ansvarsgenombrottsinstitutet har i praxis främst tillämpats i situationer då ett moderbolag äger samtliga aktier i ett dotterbolag, vilket innebär att principen om personlig ansvarsfrihet är intakt. Detta till skillnad från då en fysisk person, som äger aktierna i ett fåmansbolag, görs till ansvarssubjekt. Moderbolag ska dock som utgångspunkt fortsatt normalt inte bära något ansvar för dotterbolagets förpliktelser, och ansvarsgenombrott har tillämpats endast vid exceptionella situationer. Ett sådant ansvar har därutöver tillåtits endast då dotterbolaget i fråga saknat möjlighet att ta sitt bolagsrättsliga ansvar. Moderbolagets ansvar är alltså subsidiärt även vid tillämpning av ansvarsgenombrott.⁴¹

3.2 Ansvarsgenombrottets inträde på miljörättsarenan

Frågan om ansvarsgenombrott på miljörättsområdet har varit uppe till diskussion ett flertal gånger de senaste 20 åren. Senast diskuterades frågan i samband med genomförandet av miljöansvarsdirektivet i Sverige. Lagstiftaren valde precis som tidigare omgångar att inte införa någon ansvarsgenombrottsregel i miljöbalken med motivering att det saknas en praktisk betydelse trots Mark- och miljödomstolen, samt Mark- och miljööverdomstolens motsatta meningar.⁴²

---

⁴⁰ HD T 2133-14, s 5.

⁴¹ SOU 2006:39, s 232.

⁴² Prop. 2006/07:95, s 99.

Redan på 90-talet under arbetet med att ta fram en miljöbalk föreslogs ett utvidgat ansvar för miljöskador. Förslaget innebar ett avsteg från den aktiebolagsrättsliga grundsatsen och tillskrev ett miljörättsligt ansvar, så som verksamhetsutövare, för den som utövar eller har utövat ett bestämmande inflytande över en verksamhetsutövare och som genom detta, i avsevärd grad, medverkat till att föroreningen uppkommit.⁴³ Trots att förslaget inte innebar ansvarsgenombrott i den mening som termen vanligen förstås avstyrkte lagrådet förslaget med motivering att aktiebolagskommittén fått i uppdrag att utreda ansvarsgenombrottsinstitutet i svensk rätt och ansåg att resultat av den pågående utredningen skulle avvaktas.⁴⁴ I propositionen till den nya miljöbalken stod regeringen, trots lagrådets avvaktande inställning, fast vid att det fanns starka skäl för att genomföra den förslagna ändringen, men godtog trots detta Lagrådets uppfattning att en sådan förändring inte borde ske innan aktiebolagskommittén presenterat sitt arbete.⁴⁵

I början av 2001 lade aktiebolagskommittén fram sitt betänkande. Kommittén föreslog inte någon allmängiltig ansvarsgenombrottsregel, men presenterade ett förslag om utvidgat ansvar för förorenade områden som skulle innebära ett aktiebolagsrättsligt ansvarsgenombrott, se avsnitt 4.2. Kommittén föreslog vidare att en sådan lagregel skulle komma till uttryck i miljöbalken.⁴⁶ Regeringen valde att lämna frågan till behandling i samband med genomförandet av miljöansvarsdirektivet. Regeringen framhöll särskilt att ställningstagandet inte innebar något hinder för domstolarna att tillämpa och vidareutveckla de principer som vuxit fram i rättspraxis för ansvarsgenombrott.⁴⁷ Regeringen vidhöll att en regel om ansvarsgenombrott på miljörettens område skulle tjäna ett angeläget syfte och uttalade att behovet av att kunna ställa ägare till svars för skador som orsakats av deras bolag är särskilt starkt på miljöområdet.⁴⁸

Miljöansvarsdirektivet antogs år 2004 med syfte att inom EU fastställa en gemensam ram för att förebygga och avhjälpa miljöskador. Som förberedande åtgärd inför miljöansvarsdirektivets genomförande tillsatte Regeringen en miljöansvarsutredning som hade i uppdrag att utreda behov av eventuella lagändringar. I miljöansvarsutredningens betänkande⁴⁹

---

⁴³ Prop 1997/98:45, s 359.

⁴⁴ Prop 1997/98:45, s 359.

⁴⁵ Prop 1997/98:45, s 359.

⁴⁶ Prop 2004/05:85, s 941.

⁴⁷ Prop 2004/05:85, s 205.

⁴⁸ Prop 2004/05:85, s 208.

⁴⁹ SOU 2006:39.

togs frågan om ansvarsgenombrott på miljörettens område upp ännu en gång. Miljöansvarsutredningen presenterade inte något förslag på utvidgat ansvar vid föroreningsskador genom ansvarsgenombrott, utan valde att presentera ett förslag på utvidgat verksamhetsutövarbegrepp.⁵⁰ Utredningen menade att det genom det nya verksamhetsutövarbegreppet saknades behov av en lagreglering av institutet ansvarsgenombrott.⁵¹ Regeringen valde i sin tur i proposition 2006/07:95 att varken utvidga kretsen ansvariga genom ansvarsgenombrott eller att utvidga verksamhetsutövarbegreppet som de ansåg redan inkluderade kontrollansvar med stöd från majoriteten remissinstanser.

3.2.1 Mer om Aktiebolagskommitténs slutbetänkande

“Om verksamhetsutövaren inte förmår att uppfylla sina förpliktelser enligt detta kapitel ansvarar i skälig omfattning den, som genom att utöva ett bestämmande inflytande över verksamheten, i avsevärd grad medverkat till denna oförmåga.”⁵²

Aktiebolagskommittén presenterade i sitt slutbetänkande ett förslag på utvidgat ansvar för förorenade områden som sträcker sig utöver verksamhetsutövarens ansvar. Förslaget innebar att ansvaret för efterbehandlingsåtgärder som åvilade verksamhetsutövaren under vissa förutsättningar skulle kunna utvidgas till någon som utövade ett bestämmande inflytande över verksamheten, exempelvis en huvudaktieägare. Detta innebar att, när det stod klart att ett bolag saknar medel till efterbehandling, skulle lagregeln kunna bryta igenom den aktiebolagsrättsliga principen om begränsat personligt betalningsansvar och en huvudaktieägare skulle således kunna hållas ansvarig för bolagets miljöskador.⁵³

I sitt betänkande ställde kommittén upp de förutsättningar som måste vara uppfyllda för att ansvarsgenombrott på miljöområdet skulle göras gällande enligt lagförslaget. En första förutsättning för att huvudaktieägaren ska hållas ansvarig var att verksamhetsutövaren är på *obestånd* eller i vart fall ha en så dålig ekonomi att det står klart att det

---

⁵⁰ SOU 2006:39, s 34.

⁵¹ SOU 2006:39, s 256.

⁵² SOU 2001:1, s 202.

⁵³ SOU 2001:1, s 291.

saknas medel till föreskrivna återställningsåtgärder. Detta innebär att huvudaktieägaren skulle ges ett sekundärt ansvar till verksamhetsutövaren och inte bli solidariskt ansvarig. Utöver detta skulle, som framgår av lagförslagets ordalydelse, huvudaktieägaren utöva ett *bestämmande inflytande* över verksamhetsutövaren. När det gäller ett koncernförhållande är det dock enligt kommitténs betänkande inte tillräckligt att påvisa att en moder-/dotterbolagssituation föreligger utan det ska även påvisas att moderbolaget faktiskt har *utnyttjat sin maktposition*. Vilket i ett koncernförhållande kan innebära att moderbolaget aktivt gripit in i dotterbolagets verksamhet genom till exempel beslut om koncernbidrag från dotterbolaget, internprissättning till förmån för moderbolaget och andra åtgärder som dränerat det verksamhetsutövande dotterbolaget på kapital. Grundläggande är att det finns ett *samband* mellan dotterbolagets *dåliga ekonomi* och den påverkan som moderbolaget har utövat. Utöver detta menar kommittén att det *vid en helhetsbedömning* måste framstå som *skäligt*. Vid en skälighetsbedömning ska hänsyn tas till de vinster som den miljöskadliga verksamheten genererat och i vad mån dessa kommit moderbolaget till godo.⁵⁴

3.2.2 Mer om miljöansvarsutredningens förslag

”Om verksamhetsutövaren inte förmår att uppfylla sina förpliktelser enligt detta kapitel ansvarar i skälig omfattning den som genom att utöva ett bestämmande inflytande över verksamhetsutövaren i avsevärd grad har på ett otillbörligt sätt medverkat till denna oförmåga.”⁵⁵

Som nämnts i tidigare avsnitt valde miljöansvarsutredningen att inte förorda någon regel om ansvarsgenombrott utan föreslog en utvidgning av verksamhetsutövarbegreppet och menade att införande av en regel om ansvarsgenombrott därigenom fick mycket liten praktisk betydelse.⁵⁶ Utredningen valde trots denna motivering att presentera ett förslag på hur en ansvarsgenombrottsregel skulle kunna se ut för det fall att regeringen av rättspolitiska skäl ändå skulle finna det önskvärt att införa en sådan regel.⁵⁷

Miljöutredningen menade att om en ansvarsgenombrottsregel skulle införas i miljöbalken måste den bygga på ett otillbörlighetsrekvisit, att någon form av oacceptabelt risktagande skett eller att det rör sig om

---

⁵⁴ SOU 2001:1, s 291-192.

⁵⁵ SOU 2006:39, s 261.

⁵⁶ SOU 2006:39, s 20.

⁵⁷ SOU 2006:39, s 157.

omotiverade uttag av medel ur verksamheten i ond tro med avseende på de negativa effekterna för verksamhetsutövarens möjligheter att kunna ta sitt ansvar för uppkomna miljöskador.⁵⁸

Utredningen redogjorde även för förslag på hur ansvarsflykt kan förhindras på miljöområdet på andra sätt än med en ansvarsregel i konflikt med de associationsrättsliga spelreglerna. Utöver deras förslag att utvidga verksamhetsutövarbegreppet presenterade de två förslag, det ena behandlade en utvidgning av fastighetsbegreppet vid överlåtelse och det andra ansvarsgenombrott genom ägarbolagsgaranti. Det senare förslaget skulle innebära att det allmänna, redan innan en miljöfarlig verksamhet får tillstånd att påbörja sin verksamhet, kunde avkräva ett moderbolag på ett bindande åtagande att svara för det verksamhetsdrivande dotterföretagets efterbehandlingsansvar om en situation då dotterbolaget själv inte kan uppfylla sina förpliktelser skulle uppkomma.⁵⁹

---

⁵⁸ SOU 2006:39, s 259.

⁵⁹ SOU 2006:39, s 287.

4 MÖD 2013:28

4.1 Bakgrund

I målet som rörde saneringsansvar för en förorenad damm hade ett moderbolag, Proton Industries AB (nedan PI), för sitt helägda dotterbolag, Proton Finishing AB (nedan PF), förelagts av länsstyrelsen att utföra saneringsåtgärder på skador som dess verksamhet hade åstadkommit.

PF övertog i oktober 2002 genom ett överlåtelseavtal tillstånd till den aktuella verksamheten. Tillståndet hade ursprungligen lämnats år 1998. De två tidigare innehavarna av tillståndet hade båda försatts i konkurs år 2001 respektive år 2002. I samband med det senare bolagets konkurs övertog PF verksamheten. PF bedrev verksamheten vidare under ytterligare fem år men liksom tidigare verksamhetsutövare lyckades PF inte få lönsamhet i verksamheten. I januari 2007 gjorde därför PF en anmälan till länsstyrelsen om nedläggning av verksamheten tillsammans med en granskningshandling, i vilken det framgick att det fanns förhöjda halter av nickel och zink i den damm dit PF hade lett processvatten från sin verksamhet. Ett år efter anmälan om nedläggning likviderades PF, utan att dammen hade sanerats. Länsstyrelsen utpekade i efterföljande ansvarsutredning att PF var ansvarig verksamhetsutövare och beslutade att då PF trätt i frivillig likvidation skulle föreläggandet om att genomföra saneringsåtgärder istället riktas mot moderbolaget. PI överklagade detta beslut till Mark- och miljödomstolen.

Då PF likviderades innan verksamhetsutövarbegreppet utvidgades i samband med implementeringen av miljöansvarsdirektivet, tillämpades den tidigare lydelsen i 10 kap 2 § miljöbalken i målet.

Proton Industries grunder till överklagan i Mark-och miljödomstolen

PI anförde till Mark- och miljödomstolen att anledningen till nedläggningen av dotterbolaget var att det inte gick att få lönsamhet i bolagets verksamhet och att bolaget sedan övertagandet varit beroende av kapitaltillskott från moderbolaget på sammanlagt 43 miljoner kronor. Dotterbolaget trädde i frivillig likvidation med syfte, enligt PI, att få till en ordnad likvidation och på så sätt undvika konkurs. Vid den aktuella tidpunkten för likvidationen var PI av uppfattningen att det inte längre fanns några förpliktelser knutna till verksamheten och hävdade därutöver att det inte funnits ekonomiska medel i PF till att klara saneringskostnaderna och att PI således inte genomfört likvidationen av PF för att tillgodogöra sig medel som annars skulle ha använts till saneringen.

PI bestred att de bedrivit verksamheten eller vidtagit någon åtgärd som bidragit till föroreningen så som krävs för att göra PI ansvarigt som verksamhetsutövare. Moderbolaget menade vidare att länsstyrelsens beslut rörde sig om tillämpning av ett ansvarsgenombrott på miljöområdet och framhöll att det inte finns något stöd i lag för en sådan ansvarsförskjutning samt framhöll att omständigheterna i tidigare praxis gällande ansvarsgenombrott skiljer sig väsentligt från nu föreliggande.

Länsstyrelsens grunder till bestridandet i Mark- och miljödomstolen

Länsstyrelsen framförde å sin del att reglerna i miljöbalken och den praxis som utvecklats är tillämpligt och att PI enligt detta är att se som verksamhetsutövare. Länsstyrelsen anförde vidare att PI genom sina koncernbidrag haft insikt i dotterbolagets ekonomi och kostnader, genom koncernbidrag har PI således erkänt ett koncernansvar för PF. Till stöd för att PI haft faktisk och rättslig möjlighet att vidta åtgärder anförde länsstyrelsen att det fortlöpande ansvar för underskott och kostnader som PI haft i dotterbolagets verksamhet genom kapitalisering samt deras aktiva roll i likvidationen innebar att PI haft ett bestämmande inflytande i verksamheten.

Mark- och miljödomstolens domskäl och beslut

Mark- och miljödomstolen ändrade länsstyrelsens beslut med motivering att det inte fanns tillräcklig grund att hålla moderbolaget ansvarigt för dotterbolagets miljöskuld. I domskälen påtalade Mark- och miljödomstolen att det inte är möjligt att göra ett moderbolag ansvarigt enbart på den grund att ett koncernförhållande föreligger. Domstolen anförde vidare att det inte fanns något som pekade på att PI haft sådan faktisk och rättslig möjlighet att vidta åtgärder som anförts, PI kunde enligt domstolen därför inte betraktas som verksamhetsutövare. Mark- och miljödomstolen kommenterade också kort institutet ansvarsgenombrott men avvisade att det skulle finnas tillräckliga grunder för moderbolaget att hållas ansvarigt.

Mark- och miljödomstolen beslutade att upphäva länsstyrelsens beslut. Länsstyrelsen överklagade beslutet till Mark- och miljööverdomstolen.

4.2 Mark- och miljööverdomstolens domskäl

Mark- och miljööverdomstolen valde att inte närmare behandla frågan om ansvarsgenombrott utan utvecklade istället sitt ställningstagande gällande begreppet verksamhetsutövare.

Mark- och miljööverdomstolen tog ställning till huruvida PI kunde anses vara verksamhetsutövare vid sidan av dotterbolaget. Genom de koncernbidrag på 43 miljoner kronor som möjliggjort en fortsatt drift av dotterbolagets verksamhet menade domstolen att moderbolaget haft ett avgörande inflytande över den verksamhet som orsakat föroreningen. Förlusttäckningen av dotterbolagets dåliga affärer ansåg domstolen vara ett fall av irreguljär moderkontroll. Vidare uttryckte domstolen att moderbolaget i sin ställning som huvudaktieägare och bidragsgivare haft faktisk och rättslig möjlighet att vidta åtgärder och påverka verksamhetens drift. Domstolen ansåg därför att moderbolaget, vid sidan av dotterbolaget, var att betrakta som verksamhetsutövare.

Sedan domen avkunnats har flera kritiska röster höjts. Domskälen har kritiserats för att vara alltför kortfattade och oklara med hänsyn till principfrågans rättsliga vikt. Kritiker menar även att domstolen genom att fokusera på verksamhetsutövarbegreppet har löst målet bristfälligt.⁶⁰ Till skillnad från domstolens slutsats, att frånvaro av lagstöd innebär att ansvarsgenombrott inte ska tillämpas på miljöområdet, menar kritikerna att institutet ansvarsgenombrott och den praxis som vuxit fram är tillämplig. Detta innebär enligt deras mening att domstolen skulle tagit ställning till ansvarsgenombrottets tillämplighet i målet och ansvar skulle troligtvis till följd av detta, precis som i Mark- och miljödomstolens beslut, inte utdömas moderbolaget. Då domstolen istället valde att helt bortse från de associationsrättsliga principerna menar kritikerna att domstolens utvidgande av den krets aktörer som kan anses vara verksamhetsutövare kommit att omfatta flertalet moderbolag i Sverige.⁶¹ Detta innebär att till skillnad från ansvarsgenombrott krävs det inte att dotterbolaget är underkapitaliserat, då domstolen påtalade att moderbolaget genom koncernbidragen har möjliggjort den fortsatta verksamheten och att moderbolaget på så vis har haft ett avgörande inflytande på verksamheten vilket bidragit till föroreningarna i fråga.⁶²

---

⁶⁰ Sandström 2013.

⁶¹ Sandström 2013.

⁶² Forsbacka, Flening, Dunér & Larsson-Klevhill 2013.

5 Slutsatser och analys

Intresset för en regel som gör moderbolag ansvariga för föroreningar som uppkommit i en verksamhet där verksamhetsutövaren inte kan betala är stort. I dagsläget kan man tänka sig två olika lösningar för att göra en ansvarsförskjutning till moderbolaget. En är en utvidgad verksamhetsutövardefinition som omfattar bakomliggande intressenter. Den andra är ett subsidiärt ansvar för bakomliggande intressenter genom en regel om ansvarsgenombrott. Den första lösningen innebär alltså att inkludera moderbolag i verksamhetsutövarbegreppet medan ansvarsgenombrott består av snäva regler för att kanalisera vidare ansvaret till någon som inte är att betrakta som verksamhetsutövare.

Moderbolagets ansvar som verksamhetsutövare

Huruvida verksamhetsutövarbegreppet i 10 kap 2 § miljöbalken kan utvidgas till att omfatta en annan aktör än den ursprungliga verksamhetsutövaren har förorsakat stor debatt. I förarbete och praxis har verksamhetsutövare definierats som den som har faktisk och rättslig möjlighet att ingripa. I doktrin har det även diskuterats i vilken utsträckning Sevesolagens utvidgade legaldefinition av verksamhetsutövare kan tillämpas analogt för att hålla moderbolaget ansvarigt i egenskap av verksamhetsutövare.

Men finns det rättsligt stöd för en sådan utvidgning eller är det en rent teoretisk fråga som diskuteras i doktrinen utan genomslag i rättstillämpningen? Genom MÖD 2013:28 har en förändring skett, en tillämpning av utvidgat verksamhetsutövarbegrepp har fått genomslag i praxis.

I avgörandet blev ett moderbolag skyldigt att svara för efterbehandling av en förorenad damm, vilken orsakats av dotterbolagets verksamhet. För att förstå hur avgörandet kan komma att spela roll i framtiden är det dock av största vikt att försöka utröna hur domstolen motiverade sitt domslut. Domstolen gjorde inte en analog tolkning av Sevesolagens utvidgade legaldefinition, utan valde i sitt resonemang att inte frångå tidigare praxis. Domstolen anförde att moderbolaget genom sin position som ensam ägare och bidragsgivare haft faktisk och rättslig möjlighet att ingripa i verksamheten. Verksamhetsutövardefinitionen är densamma, men genom domen har domstolen slagit fast att annan än den ursprungliga verksamhetsutövaren kan hållas ansvarig för avhjälpandet enligt 10 kap 2 § miljöbalken. Ett moderbolag som har haft faktisk och rättslig möjlighet att påverka dotterbolagets verksamhet kan bli ansvarigt för efterbehandling. Till detta ställs inga krav på otillbörligt agerande eller att

moderbolaget dragit vinst på dotterbolagets miljöförorenande verksamhet. Domstolen har alltså genom avgörandet i praktiken fastställt ett miljörättsligt undantag från den bolagsrättsliga principen om aktieägarnas begränsade personliga betalningsansvar trots att domstolen valde att tillämpa samma rekvisit för institutet verksamhetsutövare som tidigare. Till skillnad från institutet ansvarsgenombrott, som är en kvalificerad undantagsregel, innebär utvidgningen av verksamhetsutövarbegreppet att moderbolag som ensamägare och bidragsgivare som regel vid sidan av dotterbolaget kan hållas ansvarigt som verksamhetsutövare.

I domen fastslags att ansvar kan åläggas den som genom finansiering möjliggjort den skadliga verksamheten. Kan vi i framtiden genom en analog tolkning även inkludera kreditgivare som genom ekonomiskt stöd gjort det möjligt att bedriva en verksamhet? Och vad innebär egentligen att möjliggöra en verksamhet, kan det ske även utan direkta pengaöverföringar exempelvis genom stöd i form av teknik, administration eller andra resurser? Den nya domen lämnar stort argumentationsunderlag för ytterligare utvidgningar av verksamhetsutövarinstitutet trots att definitionen är lämnad oförändrad.

Moderbolagets ansvar genom ansvarsgenombrott

I och med miljörättens stärkta ställning inom nationell och EU-rätt har institutet ansvarsgenombrott kommit att diskuteras i allt större utsträckning inom miljörättens område. Den juridiska konstruktionen av aktiebolagsformen, med begränsat betalningsansvar för aktieägarna, är en av grundstenarna i den svenska marknadsekonomi och har sedan dess inträde i svensk rätt åtnjutit ett starkt skydd. Det finns dock situationer där riskminimeringen endast skyddar riskspelaren själv utan några samhällliga fördelar i stort, då kostnaden för samhället är större än förtjänsten. Ansvarsgenombrott är en undantagsföreteelse som bryter igenom då den juridiska konstruktionens skydd slår ut annorlunda än vad lagstiftaren avsett.

Frågan om ett moderbolag kan hållas ansvarigt för föroreningar orsakat av ett dotterbolags verksamhet, har diskuterats under lång tid, men något direkt stöd för ansvarsgenombrott vid en sådan situation har inte utvecklats i svensk rätt. Lagstiftaren har i förarbeten hänvisat till den praxis som redan vuxit fram gällande ansvarsgenombrott och menar att denna kan, trots sin civilrättsliga karaktär, tillämpas även på miljörättens område. I Högsta domstolens dom T 2133-14 rörande ansvarsgenombrott nämner domstolen typfall då ansvarsgenombrott kan göras gällande. Det kan tyckas anmärkningsvärt att domstolen väljer att inte klargöra definitionen av ansvarsgenombrott utan istället, precis som i MÖD 2013:28, väljer att författa en dom som öppnar upp för ett utvidgat

ansvarsutkrävande. Är det möjligt att lagstiftaren och rättstillämparen har olika uppfattning om det praktiska behovet av regler rörande ansvarsförskjutning?

I debatten kring ansvarsförskjutning på miljöområdet tycks en allmän konsensus föreligga att det bör ske genom ett utvidgat verksamhetsutövarbegrepp. I miljöansvarsutredningens betänkande, SOU 2006:39, presenterades en utvidgning av verksamhetsutövarbegreppet medan en regel om ansvarsgenombrott avvisades. Fördelen med ansvarsgenombrott är dock att det endast vid kvalificerade undantagssituationer blir aktuellt att sätta den aktiebolagsrättsliga principen om aktieägarens begränsade personliga ansvar ur spel.

Sammanfattande reflektioner

Trots att lagstiftaren valt att stå bredvid och iakttä har det de senaste åren skett en förändring i rättstillämpningen. Genom EU:s ökade fokus på förebyggande och avhjälpan av miljöskador genom bland annat miljöansvarsdirektivet finns det en tendens att olika uppfattningar om ansvarsutkrävande genom ansvarsförskjutning gäller för bolag vars verksamhet kan leda till miljöskador kontra andra typer av bolag.

I MÖD 2013:28 valde domstolen att utvidga möjliga aktörer som kan inkluderas i verksamhetsutövarbegreppet. Trots att domstolen inte tillämpade institutet ansvarsgenombrott skedde utvidgningen av verksamhetsutövarbegreppet på bekostnad av den associationsrättsliga principen om begränsat betalningsansvar.

Gjorde domstolen rätt i att låta miljöhänsyn bryta igenom väletablerade associationsrättsliga principer? Som konstaterats tidigare saknas en legaldefinition av begreppet verksamhetsutövare vilket leder till att domstolen i varje enskilt fall måste göra en bedömning av vem som är att anses som verksamhetsutövare och på så sätt kan tillskrivas ett efterbehandlingsansvar. I en situation då reglerna är oklara eller då ett avvägningsmoment föreligger måste rättstillämparen söka stöd för tolkning i lagstiftningens syfte och ändamål, vilket i miljöbalken är hållbar utveckling. Hållbar utveckling är ett komplext begrepp med flera dimensioner men att utvidga ansvaret för dagens verksamhetsutövare såsom skedde i MÖD 2013:28 torde vara i linje med principens innebörd.

Kanske är det trots allt nu dags för lagstiftaren att agera. Även om konflikten mellan miljö- och associationsrätt fått ökad uppmärksamhet på senare tid är det inte en ny företeelse, ända sedan miljöbalkens införande har situationen diskuterats som ett område där problem kan uppstå. Lagstiftaren har inte ansett att den praktiska betydelsen av en regel om ansvarsgenombrott på miljöområden är tillräckligt stor för att lagstifta, rättstillämparen har dock vid upprepade remisstillsfällena påtalat detta behov. Istället är rättstillämparen idag hänvisad till att lösa konflikten utifrån de

allmänna rättsgrundsatser som tillämpas för att lösa normkonflikter. Vilken norm ska ha företräde? Den samhällsbärande principen om aktieägares begränsade personliga ansvar eller den grundlagsfästa principen om hållbar utveckling? Även om lagstiftaren bedömer det praktiska behovet som litet är frågan av principiell vikt för vilken typ av samhälle vi vill ha. Kan vi i alla situationer främja både ett gott investeringsklimat och samtidigt främja hållbar utveckling?

Miljöbalkens regler om hur ansvaret för förorenade områden ska fördelas kan kritiserars från olika utgångspunkter. Å ena sidan är kraven inte tillräckligt långtgående å andra sidan bidrar reglerna till en rättsotrygghet för de inblandade aktörerna och ett försämrat investeringsklimat. Gemensamt är dock att reglerna är oklara och leder till ett ineffektivt saneringsarbete till följd av långa domstolsprocesser som inte gagnar någon. Jag anser att lagstiftaren inte längre har råd att skjuta frågan på framtiden, det är på hög tid att införa en legaldefinition av verksamhetsutövarbegreppet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1997/98:45	Miljöbalk
Prop. 2000/01:130	Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier
Prop. 2004/05:85	Ny aktiebolagslag
Prop. 2006/07:95	Ett utvidgat miljöansvar

Statens offentliga utredningar

SOU 2001:1	Ny aktiebolagslag
SOU 2006:39	Ett utvidgat miljöansvar

Litteratur

Bergström, Clas & Samuelsson, Per, *Aktiebolagets grundproblem*, 4., [uppdaterade och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012

Michanek, Gabriel & Zetterberg, Charlotta, *Den svenska miljöretten*, 3., [rev.] uppl., Iustus, Uppsala, 2012

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 2. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2007

Övriga publikationer

Darpö, Jan, *Eftertanke och förutseende: en rättsvetenskaplig studie om ansvar och skyldigheter kring förorenade områden*, Diss. Uppsala: Univ., 2001, Uppsala, 2001

Efterbehandlingsansvar: en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis (rapport nr 6501), Naturvårdsverket, Stockholm, 2012

Environmental principles and concepts (OCDE/GD(95)124), Organisation for economic co-operation and development, Paris, 1995

Förslag till etappmål för efterbehandling av förorenade områden, Naturvårdsverket, 2013

Rosén, Lars (red.), *Utvärdering av efterbehandling av förorenade områden* (rapport nr 6601), Naturvårdsverket, Stockholm, 2014

Elektroniska källor

Forsbacka, Kristina, *Behövs det ett utvidgat ansvar för förorenade områden*, Svensk juristtidning, 2005

<http://svjt.se/svjt/2005/502> (hämtad 2014-11-15)

Forsbacka, Flening, Dunér & Larsson-Klevhill, *Debatt: Ny miljörisk för moderbolag. Finansiering av dotterbolag kan medföra direkt ansvar för miljöskuld*, Juridisk tidsskrift, nr 4 2013/14

<http://www.jt.se.ludwig.lub.lu.se/content.asp?uid=104&nr=4&ar=2013/14>
(hämtad 2014-12-01)

Sandström, Torsten. *Analys: Ansvarsgenombrott mot ett aktiebolags ägare*. Infotorg 2013.

<https://www5.infotorg.se/rb/premium/civilratt/miljoratt/article196158>
(hämtad 2014-12-01)

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1947 s 647

HD T 2133/14

Mark- och miljööverdomstolen

MÖD 2005:64.

MÖD 2010:23

MÖD 2013:28

Koncessionsnämnden

KN B 100/96